

“ผู้ส่ายธารแห่งพุทธธรรมในโลกสมัยใหม่”

บทสัมภาษณ์ วิจักขณ์ พานิช

เรื่อง : เสาวณีย์ เกษมวัฒนา

หากความเห็นที่ต่างจากคนทั่วไปหรือการมีมุมมองต่อวิถีปฏิบัติของคนบนโลกใบนี้ผิดแผกไปจากคนรอบข้าง คือ นิยามของความ “เพี้ยน” หนุ่มผมยาวในมาดเซอร์ที่ชื่อ วิจักขณ์ พานิช คงเข้าข่ายนิดๆ ด้วยเพราะเขารู้สึกว่าการไม่ทำอะไรตามคนอื่น หรือสนใจในสิ่งที่คนส่วนใหญ่สนใจ เหล่านี้...แม้จะดูเพี้ยน แต่ก็ดูเป็นธรรมชาติดี เพราะ “ความเพี้ยนที่จริงก็เป็นแค่การที่คนๆ หนึ่งอยากจะทำอะไรที่สร้างสรรค์โดยที่ไม่ได้มองว่าจะต้องทำตามอย่างใคร” เขาสรุปความไว้อย่างนั้น

จากวิศวะสู่จิตตปัญญาศึกษา

อดีตบัณฑิตคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ผันตัวเองสู่เส้นทางแห่งการเรียนรู้ด้านใน ด้วยศึกริปริญญาโท มหาวิทยาลัยนาโรปะ เมืองโบลเดอร์ รัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นการศึกษาในด้านมานุษยวิทยา จิตวิทยา ปรัชญาและศาสนา โดยเขาเรียนที่มหาวิทยาลัยนาโรปะนาน ๓ ปี ควบคู่กับการฝึกปฏิบัติภาวนาอีก ๓ ปี

จุดเริ่มต้นของความสนใจ คงเหมือนกับคนทั่วไปที่เกิดความสับสนในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง วัตถุภายนอก บริโณคนิยม หรือแม้แต่การศึกษาที่พยายามดึงไปในทิศทางเดียวกันก็คือในเรื่องวัตถุ คำถามที่ตามมาคือ “จริงๆ แล้วเราชอบอะไร เราต้องการอะไร หรือชีวิตคืออะไร” คำถามง่ายๆ แต่ตอบยาก จึงทำให้วิจักขณ์ค้นหาตัวเอง จนนำไปสู่ความสนใจเรื่องจิตใจและการพัฒนาตัวเอง

พื้นฐานจากการฝึกภาวนาในเมืองไทย ทั้งจากคุณแม่สิริ กรินชัย และการบวชเรียนที่สวนโมกข์ วิจักขณ์มองเห็นความต่างในรูปแบบและกระบวนการ ยกตัวอย่างง่ายๆ คือเรื่องของภาษา ซึ่งภาษาอังกฤษจะช่วยให้เข้าถึงและเข้าใจง่ายกว่าภาษาบาลี สันสกฤต

“ในบ้านเราจะบอกว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้หรือปฏิบัติธรรมเพื่อตรัสรู้ เพื่อหลุดพ้น หรือเพื่อนิพพาน คุณเป็นศรัทธาศาสนาที่ไกลตัวมากและยาก ทำให้รู้สึกว่าเราไม่สามารถทำความเข้าใจได้เลย แต่

ภาษาอังกฤษจะใช้คำง่ายๆ อย่าง realize หรือ realization แปลเป็นภาษาไทยก็คือ ตระหนักรู้ เรารู้อะไรมากขึ้น เหมือนการเรียนรู้ของเราในชีวิตประจำวันแล้วเรารู้ได้มากขึ้น ซึ่งเป็นชุดคำที่ทำให้เราได้เห็นกระบวนการมากขึ้น อย่างกระบวนการในชีวิตประจำวันของเรา กระบวนการในการฝึกฝนเส้นทางในการฝึกฝนนั้นสำคัญกว่าเป้าหมาย ซึ่งถ้าเป็นชุดคำบาลีสันสกฤตบ้านเราจะเน้นที่เป้าหมายมากเกินไป ทำให้ผมรู้สึกว่าการฝึกฝนที่โน่นทำให้เราได้เติบโตขึ้นจริงๆ ขณะที่เราเป็นคนหนุ่มที่ต้องการไปเรียนเพื่อเติบโต เพื่อพัฒนาตัวเองและเข้าใจตัวเอง ก็เลยตรงตามที่ผมรู้สึก” ชายหนุ่มวัย ๒๗ ปี กล่าวถึงสิ่งที่เขาได้เรียนรู้จากต่างแดน

เส้นทางสำคัญกว่าเป้าหมาย

เส้นทางที่ว่าเปลี่ยนมุมมองและวิธีคิดของวิจักขณ์หลายด้าน เขาเล่าต่อว่า บางครั้งการฝึกปฏิบัติธรรมที่เมืองไทย จะเน้นไปที่การไหว้กราบขอธรรมะจากพระสงฆ์องค์เจ้า หรือนั่งอธิฐานธรรมหน้าฐานพระพุทธรูป ซึ่งทำให้รู้สึกว่าคุณเองด้อย ไม่มีความสามารถ ชีวิตคงไม่มีทางหลุดไปจากความทุกข์ได้ แต่การฝึกฝนตนเองโดยเน้นที่กระบวนการ การเดินทาง หรือประสบการณ์ จะทำให้รู้สึกว่า ทุกประสบการณ์ที่เข้ามาในชีวิตมีความหมาย และหากสามารถเข้าใจมันได้ ก็จะทำให้เติบโตและเกิดการเรียนรู้มากขึ้น

“พอถึงจุดนี้ก็จะทำให้เรามีความมั่นใจในชีวิตของตัวเองและลดเป้าหมายของการสร้างภาพความเป็นคนสมบูรณ์แบบ เหมือนเราไม่ต้องทำตัวเป็นคนที่มีพระธรรมโมสมาธิแบบ เราเป็นคนธรรมดาๆ คนหนึ่งได้ คนที่รู้จักเรียนรู้ รู้จักที่จะเติบโต คือเราหันมาให้คุณค่ากับเส้นทางของการเรียนรู้มากกว่า”

นั่นหมายความว่าแม้จะแตกต่างที่กระบวนการแต่ต่างก็มีเป้าหมายเดียวกัน “ที่เมืองไทย ถ้าพูดถึงศาสนาจะเป็นเรื่องของศาสนาเลยทันที เราจะคิดถึงวัด คิดถึงพระ แต่ผมรู้สึกว่าทุกวันนี้มันเป็นเปลือกนอกทั้งนั้นเลย คือคนที่สนใจเรื่องของการฝึกฝนตัวเอง นำพื้นฐานความเข้าใจในหลักธรรมทั้งหมดมาเพื่อการเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันได้จริงๆ มีน้อยมาก โดยเฉพาะความเป็นจริงที่ว่าฆราวาสหรือคนธรรมดาไม่รู้สึกว่าตัวเองมีศักยภาพมากพอที่จะนำพุทธธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันโดยปราศจากพระมาบอกเราว่าควรจะทำอย่างไร ยิ่งถ้าเป็นผู้หญิงอีกก็เลิกพูดเลย พอเมื่อเรารู้สึกว่าตรงนั้นด้อยมากๆจะทำให้เราขาดความเชื่อมั่นในชีวิตของตัวเอง กระบวนการเรียนรู้จึงถูกตัด

ไปหมด เราจะกลายเป็นสนใจในเรื่องเปลือกนอกของศาสนา

ผมรู้สึกว่าในต่างประเทศ ฝรั่งเศสจะมั่นใจในชีวิตตัวเอง มีความเป็นปัจเจกสูงมาก คนที่ไปเรียนที่โน่นเขาก็จะมีความต้องการค้นหาความหมายของชีวิตสูง เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ของเขาจึงเป็นการที่ทุกคนเอาประสบการณ์ชีวิตของตัวเองมาแลกเปลี่ยนพูดคุยกันและมาสังเคราะห์ความรู้ด้วยกัน ซึ่งถ้าเป็นบ้านเราเวลาศึกษาศาสนาพุทธจะต้องไปฟังพระเทศน์หรือฟังคนที่มีประสบการณ์มากๆ พุคให้เราฟังฝ่ายเดียว ไม่ได้เกิดการแลกเปลี่ยน”

การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันประสบการณ์ คือกระบวนการบ่มเพาะการตระหนักรู้ ที่ วิจักขณ์ เชื่อมั่นว่า จะทำให้ผู้เรียนหรือผู้ร่วมกระบวนการทุกคนมีความมั่นใจในชีวิตของตนเอง แทนที่จะรู้สึกว่า มีคนที่เป็นผู้รู้มาชี้ว่าควรจะต้องทำอย่างไรกับชีวิตของเรา

จิตตปัญญาศึกษา กับ พุทธศาสนา

“จิตตปัญญาศึกษา” เป็นสิ่งที่วิจักขณ์เรียนรู้และให้ความสนใจ แต่อาจเป็นคำที่ยังไม่ค่อยคุ้นหูของสังคมไทยมากนัก ทว่าแท้จริงแล้วคือบริบทเดียวกันกับพุทธศาสนา โดย วิจักขณ์ อธิบายต่อว่า “จิตตปัญญาศึกษา” หรือ “Contemplative Education” คือการเน้นเรื่องการศึกษาที่มีพื้นฐานของเรื่องด้านในเข้ามาเกี่ยวข้อง รู้จักตัวเอง ผู้อื่น รู้จักสังคมและสิ่งรอบตัว แต่สำหรับคำว่า “พุทธศาสนา” ในบ้านเราอาจต้องตั้งคำถามว่าคืออะไร เพราะหากเป็นการไหว้พระ ทำพิธีกรรม หรือท่องบทสวด ก็คงต่างกัน แต่หากมองว่าพื้นฐานของพุทธศาสนาเป็นเรื่องของการเรียนรู้ การเข้าใจและฝึกฝนตัวเอง รู้จักจิตใจตัวเองและรู้จักผู้อื่น ซึ่งหากเป็นมุมมองในประเด็นนี้ กระบวนการของพุทธศาสนาก็คือจิตตปัญญาศึกษา

พุทธธรรมกับโลกสมัยใหม่ เปลี่ยนไปทุกขณะ แม้คนรุ่นใหม่จะมีพื้นที่ในการเข้าถึงพุทธศาสนาได้มาก แต่อุปสรรคก็ยังคงอยู่โดยเฉพาะเรื่องของภาษาในการสื่อสาร เพราะฉะนั้นจะอย่างไรให้พุทธศาสนาสามารถสื่อสารไปยังคนรุ่นใหม่ด้วยภาษาที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น

“ในตัวบริบทของพุทธศาสนาที่จริงแล้วไม่มีอะไรเปลี่ยน มันคือธรรมชาติของการที่จะทำให้คนตื่นออกมาจากหลักการความคิดหรือความคาดหวังต่างๆ ตู้อประสบการณ์ตรงของชีวิตมนุษย์คนหนึ่งที่มี

เจ็บ มีปวด มีทุกข์ มีสุข ซึ่งพุทธศาสนาในแง่ก็คือ “ตื่น” ตื่นรู้ที่จะสัมผัสชีวิต แต่ภาษาในตอนนี้นี้ที่ไม่สามารถสื่อถึงความตื่นตรงนั้นได้ เพราะตัวภาษาของพุทธศาสนาเองกลับไปสื่อสารถึงกรอบ กลับไปสื่อสารถึงหมวก กลับไปสื่อสารถึงความเป็นศาสนาที่ไปครอบกระบวนการตรงนั้นไว้อีกที

ผมจึงรู้สึกว่าพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่ทำอะไรถึงจะสื่อสารด้วยภาษาที่ง่าย ภาษาที่เข้าถึงชีวิตคนได้มากขึ้นและเข้าถึงคนร่วมสมัยที่ต้องการค้นหาความหมายของการมีชีวิตอยู่หรือการที่จะทำประโยชน์และการเข้าใจตัวเองได้มากกว่า ตรงนี้ไม่ใช่หน้าที่ของผมที่จะมาคิดภาษาแต่เป็นหน้าที่ของ ผมที่จะทำอะไรถึงจะสร้างพื้นที่ให้คนที่สนใจเรื่องการฝึกฝนตัวเองและสามารถมาแลกเปลี่ยนกันได้ด้วยภาษาของคนรุ่นใหม่ที่พูดกันรู้เรื่อง”

สร้างพื้นที่แบ่งปันประสบการณ์

ซึ่ง “พื้นที่” ที่วิจักขณ์ หมายถึง เริ่มต้นจากการเข้าฝึกอบรมร่วมกัน กล่าวคือเป็นสังฆะของผู้ฝึกฝน โดยมีเขาเป็นผู้แบ่งปันประสบการณ์หรือเทคนิคต่างๆ ที่ได้เรียนรู้จากครูบาอาจารย์ของเขา โดยเฉพาะในสามปีที่เขาได้ฝึกฝนอยู่กับเรัจจี เรย์ ธรรมาจารย์ชาวอเมริกันผู้เป็นลูกศิษย์ของเชอเกียม ตรุงปะ rinโปเช โดยปัจจุบันชายหนุ่มจัดการอบรมให้กับเสมสิกขาลัย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สนใจเรื่องการศึกษาทางเลือก ส่วนอนาคตเขาเตรียมจัดหลักสูตรการอบรม “บนเส้นทางแห่งการฝึกตน” ในวันเสาร์-อาทิตย์ เดือนละ ๒ วันและจะเริ่มต้นในเดือนกุมภาพันธ์ปีหน้า (๒๕๕๑) [สอบถามรายละเอียดได้ที่เสมสิกขาลัย โทร ๐๒-๓๑๔ ๗๓๘๕-๖ หรือ semsikkha_ram@yahoo.com]

“ผมต้องการเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์กับคนไทยด้วยว่าชีวิตคนไทยเป็นอย่างไร ต้องการอะไร สิ่งที่กำลังหาคืออะไร รวมทั้งชีวิตการทำงาน ครอบครัว สังคม วัฒนธรรม ความคาดหวังต่างๆ เป็นลักษณะไหน ซึ่งจะต้องต่างออกไปแน่นอน เพราะฉะนั้นสำหรับสังคมไทยก็เหมือนเรามาหาจุดที่เราต้องการร่วมกันมากกว่า” วิจักขณ์ กล่าวและย้ำว่า ตัวเขาเองก็ถือเป็นคนหนึ่งที่จะมาเรียนรู้จากการฝึกอบรมนี้เช่นกัน

แม้ชื่อของวิจักขณ์ จะไม่ได้โดดเด่นในแวดวงของคนทั่วไป แต่สำหรับคนวงในที่สนใจเรื่องจิตวิญญาณ คงสัมผัสได้ถึงวิถีคิดและมุมมองของหลานท่านพุทธทาส (เงื่อม พานิช) คนนี้ สิ่งที่เขาทำทั้งจาก บทความ ผลงานแปลและหนังสือ “เรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ” รวมถึงการฝึกอบรมต่างๆ ไม่ได้

วัดเป้าหมายของความสำเร็จด้วยชื่อเสียงหรือความโด่งดังจนเป็นที่รู้จัก ทว่าคุณค่าอันสำคัญกว่า คือ การได้จุดประกายให้คนมองชีวิตด้านในกันมากยิ่งขึ้น

“ถ้าเราไม่ย้อนมองดูตัวเอง ไม่มองดู โลกด้านใน ผมว่ามันไปไม่รอด เพราะฉะนั้นผมรู้สึกว่าการความคาดหวังไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญสำหรับผม แต่รู้สึกว่าเราจะสามารถแบ่งปันประสบการณ์ดีๆ ที่จะมีความหมายและมีคุณค่ากับชีวิตของทุกคนถ้าได้สัมผัส แม้เป็นเพียงช่วงสั้นๆ ที่เขามาฝึกวันสองวันและได้เห็นพื้นที่ด้านในของตัวเองว่าความจริงแล้วพื้นที่ของชีวิตสามารถขยายใหญ่ได้ เราสามารถพบศักยภาพต่างๆ ในตัวเราที่เราไม่เคยเห็นมาก่อน เหมือนเป็นชีวิตที่ใหญ่กว่าความคิดใหญ่กว่าความคาดหวังหรือแผนในอนาคต ซึ่งพอเราหันมามีสติกับตัวเองเราจะรู้ว่าคุณค่าความจริงแล้วชีวิตเรามีความหมายกว่านั้นมาก”

ไม่สร้างภาพแต่แค่ทำในสิ่งที่ต้องการ

ความสุขจากเส้นทางที่เขาเลือกเดิน อาจต้องเจออุปสรรคจากคนรอบข้าง ทั้งจากความคาดหวังของครอบครัว และจากสังคม คำถามที่วิจักขณ์ได้ยินบ่อยๆ คือ “จบปริญญาโททำไมไม่เป็นอาจารย์ ทั้งที่มีเกียรตินิยม มีเงินเดือน” เขายอมรับว่าบางครั้งคำถามเหล่านี้ทำให้รู้สึกว่าการที่กำลังทำอยู่นั้นไม่ถูกต้อง หรือทำให้รู้สึกด้อยลงไป และไม่มีใครยอมรับ แต่ท้ายที่สุด การพยายามตอบคำถามหรือทำความเข้าใจกับคนอื่นมากเกินไปกลายเป็นความกดดัน ราวกับว่ากำลังเสียเวลาไปกับการพยายามรักษาภาพของตนเอง

“ผมไม่ได้ตั้งใจจะสร้างภาพของการเป็นคนเพี้ยนหรือคนที่แปลก แต่แค่อยากจะทำในสิ่งที่อยากทำ ไม่อยากรับงานประจำ อยากจะทำฝึกรอบรอบ อยากเป็นคนที่เป็นประโยชน์แบบเพื่อน สร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่เป็นจริงแทนที่จะต้องไปพึ่งพาอย่างอื่นหรือสถาบันการศึกษาให้มาทำให้เรา แต่เราสร้างขึ้นมามีตัวของเราเอง”

ดังนั้นหากการตัดสินใจเลือกทางนี้ก็ต้องถามตัวเองให้ดีว่าเราสามารถดูแลตัวเองได้หรือไม่ วิถีชีวิตอาจต้องเปลี่ยนไป ไม่ใช่เลือกทำงานด้านจิตวิญญาณ ไม่รับงานประจำ แล้วยังไปห้างสรรพสินค้า หรรษาทุกวัน ซึ่งวิจักขณ์ มองว่าตรงนี้เป็น บทเรียนชีวิตที่ท้าทาย

“ตรงนี้เป็นการทำทนายตัวเองมากกว่าเราจะใช้ชีวิตแบบนี้ได้หรือเปล่า แต่ผมไม่ได้ปฏิเสธเงิน ไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่ผมทำจะไม่รับเงินเพราะผมไม่ใช่พระ เราเป็นคนธรรมดาคนหนึ่งที่ยอยากจะทำงานด้านนี้และเป็นการทำทนายสังคมไทยระดับหนึ่งที่น่าจะเข้าใจคนในลักษณะนี้มากขึ้น และสนับสนุนคนแบบนี้ให้มากขึ้น ให้เขาสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้โดยไม่ลำบาก” ชายหนุ่มกล่าวด้วย น้ำเสียงราบเรียบแต่หนักแน่นเช่นเคย

...ทุกวันนี้ แม้วิจักขณ์ตอบคำถามที่ตนเองเคยตั้งไว้ในอดีตได้ระดับหนึ่ง ทว่าก็ยังมียคำถามใหม่ๆ ที่ต้องการคำตอบเกิดขึ้นเสมอ ดังนั้นการได้ศึกษาและฝึกปฏิบัติภาวนา จึงช่วยทำให้เขาเข้าใจและค้นพบศักยภาพของตัวเอง รวมถึงค้นหาคำตอบจากเสียงด้านในของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ...

๐ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน คอลัมน์ ค.คนทุกข์ นสพ. โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐